

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.51>

ДОСУДОВИЙ ПОРЯДОК ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Гут С.Ф.,

*аспірант кафедри конституційного права та правосуддя,**Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

ORCID: 0000-0002-8175-8870

Гут С.Ф. Досудовий порядок врегулювання господарських спорів.

Стаття присвячена інституту досудового порядку врегулювання спорів як різновиду примирення сторін господарського спору. Досліджується питання віднесення такого порядку до стадій господарського судового процесу. Доводиться, що досудовий (претензійний) порядок врегулювання спору доречно визнати факультативною стадією господарського судового процесу, оскільки він впливає на формування доказової бази та вибір форми провадження. Зроблено висновок, що за своєю сутністю даний інститут в Україні доцільно називати «позасудовий (претензійний) порядок врегулювання спору», оскільки основний напрям його застосування – намагання вирішити конфлікт без звернення до суду, однак документи, листування між суб'єктами господарювання, що виникають в процесі врегулювання спору, в подальшому можуть стати доказами у господарській справі.

Зроблено висновок про недоцільність встановлення (розширення) переліку спорів, по яких застосування такого порядку є обов'язковим. Розширення переліку призведе до невідповідного обмеження права доступу до суду та надасть можливості для зловживань суб'єктами господарювання своїми правами. Одночасно застосування сторонами спору такого порядку призводить до формування доказової бази, яка в подальшому в процесі надається суду і оцінюється ним поряд з іншими доказами по справі. Лише дотримання всіх вимог, встановлених ст. 222 Господарського кодексу України, надає суду можливість визнати листування між сторонами досудовим порядком врегулювання спору і застосувати негативні наслідки до сторони, яка порушує порядок, встановлений законом.

Запропоновано закріпити в процесуальному законі обов'язок суду щодо детального роз'яснення сторонам спору наслідків укладення мирової угоди в ході розгляду спорів у випадках, якщо вони до звернення до суду намагалися врегулювати спір шляхом застосування досудового (претензійного) порядку врегулювання спорів.

При цьому строк, який надається законодавцем для відповіді на претензію, пропонується значно зменшити, оскільки господарські відносини є динамічними та потребують оперативного вирішення.

Ключові слова: теорія процесуального права, примирення, судочинство, процес, захист прав, право на захист, обмеження права доступу до суду, докази, врегулювання спору.

Gut S.F. Pre-trial procedure for settlement of economic disputes.

The article is devoted to the institution of pre-trial dispute settlement as a type of reconciliation of the parties to the dispute. The question of assigning such an order to the stages of the judicial process is being investigated. It is proven that the pre-trial (claim) dispute settlement procedure should be recognized as an optional stage of the economic court process, because it affects the formation of the evidence base and the choice of the form of proceedings. It was concluded that, by its nature, this institute in Ukraine should be called «out-of-court (claim) procedure for dispute settlement», since the main direction of its application is an attempt to resolve a conflict without going to court, however, documents, correspondence between counterparties arising in the process of dispute settlement may later become evidence in the case. It was concluded that it is inexpedient to establish (expand) the list of disputes for which the application of such a procedure is mandatory. Such expansion will lead to an unjustified restriction of the right of access to the court and will provide opportunities for business entities to abuse their rights. At the same time, the application of such procedure by the parties to the dispute leads to the formation of an evidentiary base, which later in the process is submitted to the court and evaluated by it along with other evidence in the case. Only compliance with all the requirements established by Article 222 of the Economic Code of Ukraine gives the court the opportunity to recognize correspondence between the parties as a pre-trial dispute settlement procedure and to apply negative consequences to the party that violates the procedure established

by law. It is proposed to enshrine in the procedural law the duty of the court to explain in detail to the parties to the dispute the consequences of concluding a settlement agreement during the review of disputes in cases where they tried to settle the dispute by applying the pre-trial (claims) dispute settlement procedure before applying to the court. At the same time, the term given by the legislator to respond to the claim is proposed to be significantly reduced, as economic relations are dynamic and require prompt resolution.

Key words: theory of procedural law, conciliation, judiciary, process, protection of rights, right to defense, limitation of the right of access to the court, evidence, settlement of the dispute.

Постановка проблеми. Досудовий порядок врегулювання спорів є важливим інститутом, який досліджується вже багато років. Зокрема, постійно точаться дискусії щодо доцільності встановлення певних категорій справ, які можуть бути встановлені як обов'язкові для досудового порядку врегулювання спорів. Однак загальновідомо, що виключно у випадку, якщо сторони вирішили і закріпили в договорі, що спори між ними мають спочатку бути вирішені в досудовому (претензійному) порядку, а лише потім вони вправі звертатися до суду, то тільки в такому випадку обов'язково використовується досудовий порядок врегулювання спорів. Тим не менш, слід визнати, що досудовий порядок врегулювання спору є важливою складовою примирних процедур, особливо в господарському судочинстві, де контрагенти часто хочуть зберегти довготривалі ділові відносини між собою і тому не звертаються одразу до суду, а намагаються спочатку вирішити спір шляхом листування, переговорів та інших примирних процедур. Тому досудове врегулювання спорів можна визнати особливістю господарських відносин в економічній (господарській, підприємницькій) сфері, у зв'язку з чим дослідження даного питання видається актуальним і своєчасним.

Мета статті – дослідження особливостей застосування досудового (претензійного) порядку врегулювання спору в господарському судочинстві.

Стан опрацювання проблематики. Важливі аспекти досудового (претензійного) порядку врегулювання спору висвітлюються такими українськими ученими як Я. Прокопенко, І. Балюк, О. Хрімлі, В. Рєзнікова, В. Горевий, Т. Степанова, однак дане питання залишається актуальним дотепер.

Виклад основного матеріалу. Доречним видається почати з дослідження питання, чи можна вважати досудове врегулювання спору стадією судового процесу.

Стадія – це відносно самостійний етап діяльності, що здійснюється в певній специфічній процесуально-процедурній формі і характеризується особливими завданнями, специфічним колом учасників такої діяльності та підсумковим актом.

Особливе завдання досудового врегулювання спору в тому, що сторони намагаються без звернення до суду вирішити свою проблему шляхом застосування різних видів примирних процедур (переговорів, листування, медіації та інших способів), але без звернення до органів правосуддя. Якщо застосування таких примирних процедур на досудовій стадії не буде ефективним, то сторони можуть перейти на наступну стадію і відкрити провадження в органах правосуддя. В такому випадку справа перейде на наступну стадію. Так, за аналогією з досудовим розслідуванням в кримінальному провадженні, яке не здійснюється в суді, але має велике значення для вирішення кримінальної справи по суті, оскільки на цьому етапі збирається доказова база і формуються правові позиції, на нашу думку, досудове врегулювання господарського спору має вважатися факультативною стадією господарського судового процесу.

У зв'язку з цим слушним видається висновок Родіної А.С. та Шарая А.А., що «надсилання претензії одній зі сторін можна розглядати у різних контекстах. У одному випадку це може бути дійсним намаганням сторони досягнути компромісу, у іншому, лише етапом збирання доказів перед підготовкою позовної заяви» [1, с. 476].

Дійсно, відсутність відповіді на претензію враховується судом при вирішенні справи, а листування сторін щодо бажання укласти, змінити та розірвати господарський договір обов'язкового додається до матеріалів справи та досліджується судом. І незважаючи на те, що закон не зобов'язує сторони здійснити досудове врегулювання спору, культура ділового спілкування часто спонукає сторони здійснювати дії для налагодження контакту між ними та вирішення конфлікту.

Як правильно акцентує увагу І.І. Какуріна, «ділове спілкування на відміну від його інших видів має свої особливості, а саме: наявність певного офіційного статусу об'єктів; спрямованість на встановлення взаємовигідних контактів та підтримку зв'язків між представниками взаємозацікавлених організацій; ... передбачуваність ділових контактів, які попередньо плануються, визначається їх мета, зміст і можливі наслідки; конструктивність характеру взаємовідносин, їх спрямування на розв'язання конкретних завдань, досягнення певної мети, як правило, не виходячи за рамки певного кола; взаємоузгодженість рішень, домовленість та подальша організація взаємодії партнерів; ... без-

посередня діяльність, якою зайняті люди, а не проблеми, що бентежать їх внутрішній світ» [2, с. 8].

Всі ці особливості, як ми можемо бачити, властиві в першу чергу відносинам в сфері господарського обігу, оскільки сталі ділові стосунки, бажання отримання прибутку та інші складові, які властиві підприємницькій діяльності, спонукають сторін до ділового спілкування навіть у випадках, коли виникає конфлікт між ними щодо неналежного виконання умов договору або внесення змін до умов договору. Навіть розриваючи господарський договір, суб'єкти господарювання не можуть бути впевнені, що в подальшому їх інтерес не приведе їх до нового договору з тим самим контрагентом, тому намагаються зберегти гарні стосунки.

Х. Марич та І. Дерюгін слушно зауважують, що «чинне законодавство чітко не розмежовує категорій «досудове» та «позасудове» врегулювання спору» [3, с. 161].

Позасудова процедура робить акцент на тому, що звернення до суду після застосування такої процедури не обов'язкове. Досудова процедура вказує на те, що вона *обов'язково* (курсив наш – С.Г.) має бути застосована до звернення до суду. Якщо аналізувати сучасне вітчизняне законодавство, то ми бачимо вказівку на обов'язковість досудового врегулювання спору тільки у випадку, коли сторони самі в договорі закріпили це. Тому, на нашу думку, обґрунтованим видається перейменування даного інституту в «позасудовий порядок врегулювання спору».

Зазвичай заявник направляє контрагенту претензію лише у випадку, коли намагається вирішити спір мирним шляхом, без звернення до суду. І лише у випадку, якщо інша сторона ігнорує вимоги заявника або сперечається з ним щодо необхідності сплати таких сум, то заявник йде до суду. Тобто, основним спонуканням заявнику скористатися даним інститутом є можливість прийти до спільної позиції і добровільно виконати умови договору. Зазвичай, якщо сторона розуміє, що умови договору виконані не будуть, то вона одразу звертається до господарського суду. Таким чином, можна зробити висновок, що за своєю сутністю на сьогодні даний інститут доречніше називати «позасудовий (претензійний) порядок врегулювання спору».

Слід також дослідити, чи можна вважати стадією судового процесу етап, в назві якого присутнє слово «досудове». Однак аналогічне за назвою «досудове розслідування» є важливим етапом розгляду справи, який визнається і закріплюється Кримінальним процесуальним кодексом України. Більш того, ефективно здійснення стадії досудового розслідування є важливим етапом для належного розгляду справи по

суті та винесення обґрунтованого й об'єктивного рішення у кримінальному провадженні.

Безперечно, не можна ставити знак рівності між досудовим врегулюванням господарського спору та досудовим розслідуванням, оскільки вони мають різний зміст (зокрема, стадія досудового розслідування спрямована на максимальний збір доказів у справі, в той час як досудове врегулювання спору спрямоване на намагання врегулювати спір без звернення до суду) та різні можливі наслідки (зокрема, досудове (претензійне) врегулювання спорів не впливає на процес розгляду справи в суді, хоча самі по собі намагання сторін вирішити справу шляхом застосування примирних процедур, безперечно, вітається судами та долучається до справи в якості доказів).

Вважаємо, що досудовий (претензійний) порядок врегулювання спору доречно визнати факultatивною стадією господарського судового процесу, оскільки вона присутня не у будь-якій справі, однак від її наявності часто залежить хід та результат розгляду справи в суді. Наприклад, визнана претензія по грошових вимогах може стати підставою для обрання наказної форми провадження для розгляду такої справи. Таким чином, наявність даної стадії та її наповнення має важливий вплив на строки та процедуру розгляду господарської справи.

Листування в ході намагання укласти, внести зміни та розірвати господарський договір є також важливою складовою бази доказування, яку досліджує суддя в ході розгляду справи. Тому слід визнати це важливою стадією формування доказового матеріалу і, одночасно, намаганням вирішити спір без звернення до суду.

У зв'язку з цим, логічним видається перенесення змісту ст. 222 Господарського кодексу України до ст. 19 Господарського процесуального кодексу України. На даний час вказана стаття виглядає декларативно, безмістовно, оскільки фактично є бланкетною нормою і не несе змістовного навантаження. Якщо процедура, вимоги до змісту претензії, строки та інші складові, які містяться в ст. 222 Господарського кодексу України, будуть перенесені до Господарського процесуального кодексу, це логічно підтвердить статус даного інституту як стадії господарського судового процесу; з іншого боку, судді буде простіше аналізувати дотримання процедури досудового (або позасудового) врегулювання спорів в ході розгляду справи, якщо ці положення міститимуться в Господарському процесуальному кодексі України.

На нашу думку, стадія досудового врегулювання спорів є своєрідним «лакмусовим папірцем», на який має звертати увагу суддя в ході розгляду справи. Навіть якщо сторони шляхом листування, направлення претензій та відпо-

відей на претензії намагалися вирішити спірне питання, не звертаючись до суду, але не змогли згоди і звернулися до суду для врегулювання свого спору, то вказане є позитивною характеристикою конкретного спору. І в таких спорах, на нашу думку, необхідно рекомендувати суду більше уваги приділяти можливостям подальшого врегулювання спору за участю судді або шляхом мирової угоди, роз'яснюючи, в тому числі і позитивні наслідки закінчення справи таким шляхом (у вигляді повернення половини судового збору), і залишення позитивних бізнес-стосунків між сторонами на майбутнє, і можливість досягти мирової угоди на стадіях переглядів судових актів та виконання судового акта.

Вважаємо, що будь-який спір, який добровільно врегульований сторонами, є кращим закінченням проблемних відносин, ніж вирішення спору через примусове рішення судового органу. В господарській сфері вказане набуває ще більшої актуальності, оскільки сторони зазвичай знаходяться в сталих довготривалих відносинах і ці відносини вони мають підтримувати без примусової сили держави. Руйнація бізнес-відносин в кінцевому наслідку призведе і до погіршення економічного стану всієї держави, що не можна підтримати.

Деякі вчені пропонують впровадити обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору по певних або по всіх категоріях господарських спорів. В ході судової реформи 2016 року статтю 124 Конституції України було доповнено частиною, яка передбачає, що «законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору» [4].

Однак, на нашу думку, обрання способу захисту – право особи. Крім того, в історії господарського права і процесу наявний період, коли контрагенти зловживали необхідністю потенційного позивача спочатку звернутися до них з претензією та чекати відповіді протягом місяця. Фактично це ставало сигналом для недобросовісного контрагента і, користуючись цим місячним строком на відповідь, він міг здійснити заходи щодо переводу грошей та майна з метою неможливості в подальшому навіть при отриманні позитивного рішення по справі виконати таке рішення.

І хоча вказана норма в Конституції України з'явилася ще влітку 2016 року, дотепер не прийнято жодного акта, який би закріпив обов'язковість досудового порядку урегулювання окремих категорій спорів.

Крім того, на нашу думку, розширення переліку призведе до невиправданого обмеження права доступу до суду та надасть можливість для зловживань суб'єктами господарювання своїми правами. Одночасно застосування сторо-

нами спору такого порядку призводить до формування доказової бази, яка в подальшому в процесі надається суду і оцінюється ним поряд з іншими доказами по справі. Лише дотримання всіх вимог, встановлених ст. 222 Господарського кодексу України, надає суду можливість визнати листування між сторонами досудовим порядком врегулювання спору і застосувати негативні наслідки до сторони, яка порушує порядок, встановлений законом.

Одночасно, аналізуючи положення щодо здійснення досудового порядку врегулювання спорів, що містяться в ст. 222 Господарського кодексу України, доречно зауважити, що деякі з цих положень потребують вдосконалення. Зокрема, мова йде про частину шосту означеної статті, яка встановлює, що «претензія розглядається в місячний строк з дня її одержання, якщо інший строк не встановлено цим Кодексом або іншими законодавчими актами» [5]. І цей строк не враховує поштового пересилання, що може збільшити строк на отримання відповіді в 1,5-2 рази.

Однак місячне очікування – надто довготривалий термін для отримання відповіді з питання, про яке іншій стороні не треба занурюватися та розбиратися «з нуля», оскільки стан взаємовідносин між контрагентами зазвичай лежить на поверхні і про всі його тонкощі відомо обом сторонам.

Господарським відносинам властива динамічність та оперативність. Господарський процесуальний кодекс України встановлює найкоротші строки порівняно з іншими процесуальними кодексами для оскарження судових актів. Дуже часто господарські суди обирають в якості форм вирішення справ спрощене позовне та наказне провадження, справи часто розглядаються в письмовому провадженні, що підтверджує особливість господарських відносин – динамізм – і необхідність оперативного вирішення спору, оскільки тривалий розгляд справи може призводити до негативних наслідків для учасників господарського обігу та навіть доводити їх до банкрутства.

Фактично досудове врегулювання спорів має превентивний характер, його мета – «нагадати» іншій стороні про невиконані, недовиконані або неналежним чином виконані зобов'язання за договором. Тому надання законодавцем такого значного строку на підготовку відповіді або поновлення порушених прав видається невиправданим. Вважаємо більш адекватним 10-денний строк. Доречно зауважити, що частіше за все в претензіях сторони зменшують законодавчо встановлений максимум до тижня або 10 днів, більші строки в листуванні практично не зустрічаються. Вказаного строку цілком достатньо для обґрунтування власної позиції у відповіді на

претензію або виконання вимог, викладених в претензії. При цьому, якщо заявник не вказує строк для відповіді, то він дорівнює одному місяцю.

Вважаємо, що зменшення строку на відповідь укріплюватиме суспільний господарський порядок, оскільки для сучасного господарського обігу властива жвавість та змінюваність. І по закінченні часу може взагалі зникнути необхідність в виконанні умов договору (наприклад, поставці певної продукції або заміні на товар належної якості тощо).

Висновки. Досудовий (претензійний) порядок врегулювання спору доречно визнати факультативною стадією господарського судового процесу. Зроблено висновок, що за своєю сутністю даний інститут в Україні доцільно називати «позасудовий (претензійний) порядок врегулювання спору», оскільки основний напрям його застосування – намагання вирішити конфлікт без звернення до суду.

При цьому строк, який надається законодавцем для відповіді на претензію, пропонується значно зменшити (з одного місяця до 10 днів), оскільки господарські відносини є динамічними та потребують оперативного вирішення.

Зроблено висновок про недоцільність розширення переліку спорів, по яких застосування претензійного порядку врегулювання спору є обов'язковим, оскільки вказане може призвести до невиправданого обмеження права доступу до суду та надасть можливості для зловживань.

Обґрунтовується доцільність перенесення положень про процедуру претензійного врегу-

лювання спору з Господарського кодексу України до Господарського процесуального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Родіна А.С., Шарая А.А. Претензія як вид досудового врегулювання спорів між приватними особами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 474–477. URL: http://lsey.org.ua/10_2022/117.pdf.
2. Етика ділового спілкування: конспект лекцій для студентів I курсу всіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Укл. І.І. Какуріна. Дніпропетровськ: ДВНЗ УДХТУ, 2015. 96 с. URL: https://udhtu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/08/metod_3157.pdf.
3. Марич Х., Дерюгін І. Досудове та позасудове врегулювання спорів у господарському процесі України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 4 (36). С. 157–163. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29733/251.pdf>.
4. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.